

Hajzer Gergő: A magyar társadalom története 12. lecke (30 perc)

Szociális életviszonyok változása

A szociális ellátórendszer fejlődése

A második világháborút követően a kárfelszámolás megkezdésével a szociális ellátórendszerek átalakítása is megkezdődött:

- elindult az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) és más biztosítási rendszerek kialakítása, melyek önkormányzati formában működtek. Feladatuk közé tartozott a szolgáltatások biztosítása, vonatkozó jogszabályok végrehajtása és a társadalombiztosítási vagyon kezelése.

DE a fordulat éveit követően:

A különböző önellátó alapok, pénztárak, biztosítókat felszámolták, államosították, az OTI-ba tömörítették, **MAJD 1950 októbertől az OTI-t is felszámolták**, feladatait átvette a Szakszervezetek Társadalombiztosítási Központja (SZTK).

Ugyancsak államosították a szakorvosi rendelőintézeteket, az üzemorvosi hálózatot és létrehozzák az Állami Közegészségügyi Felügyeletet, hogy megszervezzék a megyei, városi közegészségügyi és járványügyi állomásokat.

DE a központi hatalom miért szünteti meg és államosítja az önálló szociálpolitikát és annak intézményrendszerét?

...mert ezek kérdéseit a társadalompolitika egyik „alfejezeteként” kezeli.

...mert a szocialista viszonyok között **nincs szükség önálló szociálpolitikára**

...mert a szocialista politika minden eleme tartalmaz szociális vonásokat.

ÍGY a karitatív társadalmi szerveződésekre, egyesületekre, alapítványokra, civil szerveződésekre

SINCS szükség.

MAJD az ÁLLAM elrendezi → gondoskodik – paternalizmus

Az ellátottak körét *fokozatosan bővítik* és munkaviszonyhoz kötik. **DE** diszkriminatív intézkedéseket hoznak a nem állami alkalmazottakkal szemben:

- kezdetben a **parasztság** többsége kimarad → 1958-ban a télesztagsághoz kötik a biztosítást;
- az **ipari szövetkezeti tagok és hozzátartozóik** és a **magánkisiparosok** 1962-ben;
- a **magánkereskedők** 1970-ben **válnak biztosítottá**.

Az 1975-ös törvény egységesíti a jogosultságot, a **nyugdíjkorhatár** minimumát férfiak esetében 60, a nők esetében 55 évben **ÉS** minimálisan 10 év szolgálati időben állapítja meg, mértékét a munkában eltöltött idő és az utolsó 5 év átlagkeresete határozta meg.

1975-től az ingyenes egészségügyi ellátás állampolgári joggá lép elő.

Mint látjuk, a szociális ellátási rendszerben és az ellátás elosztásában **sem** változik a gyakorlat a Kádár-korszakban: ugyanúgy a **paternalizmus** és a **centralitás** jellemző, de a politikai célok lassan háttérbe szorulnak

A jogosultak körének **bővítésével** és *új intézkedések* bevezetésével (pl.: GYES, családi pótlék emelése, nevelési segély) a szociális kiadások **emelkednek**.

Az ideológiával ellentétes problémákról (szegénység, munkanélküliség, hajléktalanság, alkoholizmus stb.) ugyanakkor **nem vettek tudomást**. Mindez pedig a rendszerváltást követően tör felszínre és *nyilvánvalóvá teszi a szociális rendszer átalakításának szükségességét*.

A rendszerváltással *megszűnik a foglalkoztatás biztonsága*, tömeges és nyílt lett a munkanélküliség, hajléktalanság, szegénység. Ezzel párhuzamosan megindul a szociális igazgatást **decentralizációja**, melynek során a szociálpolitika egy része az önkormányzatokra hárul.

Kiépülnek *a szociális segítő szervezetek*, **újjaszületnek** *a*

nonprofit szervezetek, karitatív társadalmi szervezetek és az egyházak is bővítik ez irányú tevékenységeiket.

1992-től az egészségügyi ellátás állami szolgáltatásból kötelező biztosítássá válik. 1995-ben megszüntetik az alanyi jogon járó családi pótlékot, majd 1998-ban visszaállítják.

1992-ben szétválasztják az Egészségbiztosítási és a Nyugdíjbiztosítási Alapot, önkormányzati alapokra helyezték, de aztán visszaállamosították. Megjelent a kötelező magánnyugdíjpénztár intézménye, ami az öngondoskodás erősítését szolgálta, DE 2010-11-ben alapvetően költségvetési okok miatt szinte teljesen felszámolták, ami hosszú távon erodálja az önállóságot. Az önkéntes magánnyugdíjpénztárak tagjait ez nem érintette.

Betegbiztosításban automatikusan csak a munkaviszonyt létesítők részesülnek, ugyanakkor emelkedett a járulékfizetés mértéke. Továbbra is problémát okoznak a „potyautasok” és a segélyek jogtalan igénybevétele (pl.: mozgássérült igazolvány ügyek)

A szociális segélyezési rendszer átalakításánál figyelembe kellett venni, hogy a segélyezésre jogosultak száma az átmenet és a társadalmi különbségek növekedése következtében a támogatásra jogosultak köre folyamatosan bővült. Ez komoly megterhelést jelent mind a lokális mind a központi intézményeknek, így a 2000-es évek végétől igyekezett mérsékelni az állam által nyújtott szociális támogatások mértékét, a segélyezés egyes elemeit a közmunkához kötötték.

Szegénység, hajléktalanság, munkanélküliség

Mi a szegénység?

Elég *tág fogalom* és gyakran az adott kor politikai, társadalmi, gazdasági aspektusai formálják, **DE** a leggyakoribb megközelítés, ha *a jövedelem oldaláról értelmezzük*:

Szegény az, aki a megélhetési küszöböt jelentő vagy ezt el nem érő jövedelemből él.

1949-50-ig változó hatékonysággal működtek a szegénygondozó rendszer intézményei, **DE** ideológiai beállítottság miatt ezután felszámolták őket: „**az egyenlők között nincsenek szegények.**”

A jövedelmek alacsony szinten való kiegyenlítése mellett megjelentek *a pártvezetés számára fenntartott kiváltságok* (pl.: külön boltok, ingyenes juttatások) s ezzel megteremtődtek az egyenlőnél „*még egyenlőbbek*”. A szegénység a Kádár-korszakban sem „létezett”, a szociális intézkedések és a relatív jólét („legvidámabb barakk”) **elfedték** ezt a jelenséget. **DE** ennek ellenére a „depriváltak”, a „hátrányos helyzetűek”, a „tartósan hátrányos helyzetű csoportok” problémái jelen voltak.

Pontos számítások a szegénység megoszlásáról így egészen *1982-ig nem is készülhettek, ekkor vezetik be a létminimum-számítást* Magyarországon és ekkortól indulhatott el azoknak a társadalmi csoportoknak a feltérképezése, akik ez alatt éltek.

A szegénység társadalmi összetétele is változott az iparosodás következtében: egyre nőtt a városi szegénység. A rendszerváltás után viszont *a falusi és a városi szegények köre is egyaránt bővült*, melynek okai:

- a tartós munkanélküliség,
- az alacsony kereset,
- az alacsony szociális juttatások

Ez főként a fiatal, pályakezdő munkanélkülieket, a fogyatékkal élőket, cigányságot, három- vagy többgyermekes családokat, időseket és az alacsony jövedelmű falusi háztartásokban élőket érintette.

„Hajléktalan...”

...az aki körülményeinél fogva képtelen arra, hogy magának és családjának lakást biztosítson” fogalmaz a 4780/1932. M. E. sz. rendelet. Ezt a definíciót egészen a rendszerváltásig követték, DE 1949 után a hajléktalanságot **nem létezőnek tekintették.**

Ettől azonban a jelenség **nem szűnt meg:**

- az '50-es, '60-as, '70-es években becslések szerint kb. 100 ezer ember nem rendelkezett lakással. Az 1980-as népszámlálás 92 ezer főt regisztrált a munkásszállások lakóiként, 30 ezer főt pedig prérház, lakókocsi, barlang, uszály volt az állandó lakhelye.

A hajléktalanság **effektív mérése is a rendszerváltás után kezdődött** meg. Győri Péter a hajléktalanok között az alábbi csoportokat különböztette meg a rendszerváltás időszakában:

- családotól elszakított fiatalok;
- tudatosan csövezők, börtönből kikerültek, alvilágiak;
- az állami gondozásból elszakított vagy kikerülő fiatalok;
- alkalmi munkások, volt munkásszállólakók, volt ingázók;
- kábítószer fogyasztók;
- elváltak;
- alkoholisták, pszichés és szomatikus betegek;
- kilakoltatottak.
- idős, leépült csavargók;

A rendszerváltást követően **az 1993. évi III. (szociális) törvény** definiálja újra a hajléktalanság fogalmát és rendelkezik eltartás formáiról. E szerint hajléktalan az, akinek **nincs bejelentett lakóhelye vagy a bejelentett lakóhelye a hajléktalanszállás;** illetve az, **aki éjszakáit közterületen vagy nem lakás céljára szolgáló helyiségben tölti.**

Civil kezdeményezésre 1989-ben alakul meg a **Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság,** míg 1992-től közalapítványként a **Hajléktalanokért Alapítvány (2004-től Hajléktalanokért Közalapítvány)** küzd a hajléktalanok életszínvonalának emeléséért.

A KSH adatai szerint a '90-es években **megduplázódott** a hajléktalan szálláshelyeket igénybevevők száma, mely a 2010-es évektől 10 ezer fő körül mozog. Ebben változást az Alaptörvény 2018-as hetedik módosítása igyekszik elérni, mely folytán az életvitelszerű

közterületen való tartózkodás általános tilalma alaptörvényi szintre került.

A munkanélküliség is egy olyan problémakörnek számított, melyet a szocialista rendszer nem ismert el, hiszen a fő cél a teljes foglalkoztatás elérése volt.

Ezt az '50-es években extenzív iparosítással igyekeztek elérni.

A rejtett munkanélküliség a rendszerváltás után válik nyílttá, de a '90-es évek közepétől jelentős csökkenésnek indul hála a kialakult munkanélküliség kezeléséért felelős intézményeknek, a segélyeknek, a válságövezetekben új munkahelyek támogatásának, az átképzéseknek.

A munkanélküliségi ráta megugrását eredményező 2008-2009-es pénzügyi gazdasági válság hatására azonban a tendencia megfordul és egészen 2016-ig a válságot megelőző szint felett marad.

A munkanélküliség regionális megoszlása szerint a legnagyobb munkanélküliséggel Észak-Magyarország és Észak-Alföld, míg a legalacsonyabb mutatókkal a nyugat-dunántúli régió rendelkezik.

Ellenőrző kérdések:

1. Mi az OTI?
2. Hogyan alakul át a szociális ellátórendszer a Rákosi-korszakban?
3. Hogyan változik a szociális ellátórendszer a Kádár-korszakban?
4. Milyen a paternalista állam?
5. Milyen társadalmi jelenséget hagyott teljesen figyelmen kívül a szocialista vezetés? Miért?
6. Milyen változásokat hoz a rendszerváltás a szociális ellátórendszerek hálózatában?
7. Mi a szegénység?
8. Miként fogalmaz az 4780/1932. M. E. sz. rendelet és az 1993. évi III. (szociális) törvény a hajléktalanokról?
9. Milyen hajléktalan csoportokat különböztet meg Győri Péter a rendszerváltás időszakában?
10. Hogyan alakul a munkanélküliség a rendszerváltás után?

Ajánlott irodalom:

Andorka Rudolf – Ferge Zsuzsa – Tóth István György (1997): Valóban Magyarországon a legkisebbek az egyenlőtlenségek? *Közgazdasági Szemle*. 1997/2, pp. 89-112.

Ferge Zsuzsa (1999): Szociálpolitika 1988-1997. In: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország évtizedkönyve I-II*.

Győri Péter (1990): Gyorsjelentés a hajléktalanságról Magyarországon, 1990. In: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport, 1990*. Budapest: TÁRKI, pp. 430-446.

Havasi Éva – Horváth Ádámné – Schnell Lászlóné (1999): *A szegények jellemzői a mai Magyarországon*. Budapest: KSH.

Horváth Sándor (2012): *Két emelet boldogság. Mindennapi szociálpolitika Budapesten a Kádár-korban*. Budapest: Napvilág Kiadó.

Központi Statisztikai Hivatal (2010): *Magyarország 1989-2009. A változások tükrében*. Budapest.

Valuch Tibor (2005): *Magyarországtársadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest: Osiris Kiadó.

Valuch Tibor (2015): *A jelenkori magyar társadalom*. Budapest: Osiris Kiadó.

Támogatás:

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. A tananyag elkészítését az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.